

September 2022

EINDSPEL TEGEN TABAK

BELEIDSOPTIES OM TABAK UIT DE SAMENLEVING TE LATEN VERDWIJNEN

KERNPUNTEN

- Een eindspel tegen tabak (*tobacco endgame*) is een fase waarin het overheidsbeleid tracht het gebruik van tabak geheel of bijna geheel te laten verdwijnen uit de samenleving.
- Een eindspelstrategie bestaat uit een doel, een einddatum en één of meer beleidsmaatregelen buiten de al in het FCTC-verdrag van de Wereldgezondheidsorganisatie beschreven maatregelen. Een voorbeeld van zo'n doel is om in een bepaald jaar de rookprevalentie onder volwassenen terug te hebben gebracht naar minder dan 5%. Maatregelen om het doel te bereiken kunnen zich richten op de tabaksproducten, de gebruikers, de markt en de tabaksindustrie.
- Landen die aan een eindspel beginnen hebben vaak een lage rookprevalentie, veel draagvlak onder de bevolking en -vooral- veel politieke wil. Eindspelstrategieën zijn nodig wanneer de gebruikelijke maatregelen om de rookprevalentie verder te verlagen niet meer werken of dit te traag doen.
- Ook Nederland is bezig met het eindspel. De overheid werkt samen met maatschappelijke partners toe naar een rookvrije generatie. Zij doet dit met behulp van het Nationaal Preventieakkoord, waarin onder andere wordt ingezet op het sterk verminderen van verkooppunten.
- Ook nu Nederland inzet op een eindspelstrategie, blijft het belangrijk om reeds bestaande maatregelen onverkort uit te voeren en te versterken. Dit zijn de maatregelen die volgens de Wereldgezondheidsorganisatie de rookprevalentie verlagen: het beschermen van mensen tegen tabaksrook (rookvrije omgeving), het aanbieden van effectieve stoppen-met-rokenhulp, het waarschuwen voor de gevaren van tabak, het verbieden van reclame en promotie voor tabak en het verhogen van accijnzen op tabaksproducten.

Wat is een eindspel?

Een eindspel tegen tabak (*tobacco endgame*) is een beleidsfase die zich richt op het (vrijwel) volledig elimineren van het gebruik en/of de verkoop van tabak uit de samenleving. In een eindspel wordt tabaksgebruik niet langer gezien als iets dat enkel gecontroleerd en ontmoedigd moet worden, maar als iets dat uiteindelijk geen plek meer heeft in een samenleving. Het doel is dus om een samenleving zonder tabaksgebruik te bereiken.

Een eindspelstrategie bestaat uit een doel, een einddatum en één of meer beleidsmaatregelen.¹ Een doel kan bijvoorbeeld zijn om de rookprevalentie onder volwassenen terug te brengen onder een bepaald percentage. Een einddatum ligt hooguit 20 jaar in de toekomst.¹ Beleidsmaatregelen om het doel te bereiken kunnen zich richten op de tabaksproducten, de gebruiker, de markt en de tabaksindustrie.²

De laatste jaren denken buitenlandse beleidsmakers, onderzoekers en gezondheidsbevorderaars steeds meer na over beleidsopties die tabaksgebruik volledig doen verdwijnen uit de maatschappij.³ Voorbeelden hiervan komen onder andere uit Nieuw-Zeeland en Finland. Beleidsmakers in deze landen zien dat roken nog steeds zorgt voor een onacceptabel aantal zieken en sterfgevallen. Er is daarom volgens hen een nieuwe en fundamenteel andere aanpak nodig om tabak te ontmoedigen.⁴ In een aantal landen zijn al concrete beleidsplannen opgesteld om dit te bereiken. Dit zijn over het algemeen landen die al veel hebben bereikt op het gebied van tabaksontmoediging waardoor een eindspel mogelijk is geworden. Belangrijke kenmerken van landen die het eindspel hebben ingezet zijn een lage rookprevalentie (15% of minder⁴), veel draagvlak onder de bevolking voor verdergaande tabaksontmoediging en -vooral- veel politieke wil.¹

Waar gaat deze factsheet over?

In deze factsheet bespreken we verschillende beleidsopties of 'eindspelen' die tabak volledig uit de samenleving zouden kunnen doen verdwijnen. We geven eerst een objectief overzicht van verschillende beleidsopties die een eindspel tegen tabak inzetten. Daarna bespreken we de ontwikkelingen in het buitenland en kritiek op eindspelstrategieën. We eindigen de factsheet met een discussie over een mogelijk eindspel in Nederland. Hoewel deze factsheet zich in de eerste plaats richt op nationale beleidsmakers, is hij relevant voor iedereen die zich bezighoudt met tabaksontmoediging.

Welke beleidsopties mogelijk zijn en het beste werken is sterk afhankelijk van de context binnen een land. Wat in het ene land werkt, werkt mogelijk niet in het andere land. In deze factsheet geven we daarom geen oordeel over welke beleidsopties het beste zou kunnen werken in Nederland of welke opties overheden zouden moeten invoeren. We geven bij elke beleidsoptie de mogelijke voordelen. We benoemen het ook als er wetenschappelijke bewijs is voor de effectiviteit van een beleidsoptie en wanneer een beleidsoptie al ergens in het buitenland is toegepast.

Hoe hebben we deze factsheet gemaakt?

We hebben gebruik gemaakt van de internationale wetenschappelijke literatuur. We hebben eerst gezocht naar **overzichtsstudies** over eindspelen tegen tabaksontmoediging. Ook hebben we een **speciale editie** over dit thema uit mei 2013 en **de jubileumeditie** uit 2022 van het wetenschappelijke tijdschrift *Tobacco Control* bestudeerd. Tot slot hebben we gezocht naar aanvullende Engelstalige en Nederlandstalige artikelen en deze gecombineerd met andere bronnen over dit thema, zoals overheidsdocumenten.

Een belangrijke bron was een **overzichtsstudie** uit 2016 van de Amerikaanse onderzoekers McDaniel, Smith en Malone. Zij verzamelden 73 wetenschappelijke artikelen met beleidsopties en brachten deze in verschillende categorieën onder. Een andere belangrijke bron was de **overzichtsstudie** uit 2022 van de Australische onderzoekers Puljević, Morphet en collega's. Zij verzamelden 49 wetenschappelijke artikelen met beleidsopties en zochten daarbij vooral naar hiaten in de literatuur.

HOE SPEELT EEN LAND HET EINDSPEL?

Binnen het tabaksontmoedigingveld zijn de afgelopen jaren verschillende beleidsopties voorgesteld om tot een einde van het tabaksgebruik te komen. We geven in deze factsheet een zo volledig mogelijk beeld van de beleidsopties die in de internationale wetenschappelijke literatuur zijn beschreven. Daarom beschrijven we soms beleidsopties die elkaar overlappen en benoemen we soms ook beleidsopties die moeilijk uitvoerbaar zijn in Nederland.

Op weg naar een eindspel: de bestaande maatregelen

In de wetenschappelijke literatuur wordt verschillend gedacht over welke beleidsoptie het beste ingezet kan worden bij een eindspel tegen tabak. Wetenschappers en beleidsmakers zijn het er echter wel over eens dat het belangrijk is de maatregelen uit te voeren die beschreven zijn in het *Framework Convention on Tobacco Control* (FCTC). In dit kaderverdrag van de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) worden zes bewezen effectieve maatregelen benoemd die elk land dat het verdrag heeft geratificeerd moet implementeren (zie kader). Veel landen hebben voordat ze aan een eindspel tegen tabak beginnen deze maatregelen al vergaand en effectief ingevoerd. Het is belangrijk daar in een eindspel niet mee te stoppen. Ook in een eindspelfase blijft het belangrijk de maatregelen uit het MPOWER-raamwerk te blijven uitvoeren.⁵ In de meeste Europese landen, inclusief Nederland, kunnen hierin nog stappen gezet worden.^{3,6}

Verschillende doelen, verschillende termen

Een eindspelfase gaat verder dan de beleidsmaatregelen van een overheid. Een eindspelfase is het gevolg van sociaal-culturele ontwikkelingen die het gebruik van tabak steeds minder geaccepteerd maken. Denk hierbij aan een groeiende niet-roken norm en de dominante manier waarop in een land over roken en over tabaksontmoediging wordt gesproken.⁷ Beleidsmaatregelen kunnen deze ontwikkelingen vervolgens versterken. Beleidsmaatregelen zijn daarom zowel de oorzaak als het gevolg van deze sociaal-culturele ontwikkelingen.⁸

Door sociaal-culturele verschillen tussen landen kunnen landen verschillende doelen hebben en hier verschillende (overkoepelde verhalen) voor gebruiken. Ook bevinden landen zich mede door deze verschillen in verschillende fases van de tabaksepidemie. In het Verenigd Koninkrijk bijvoorbeeld, gebruikt men vaak het frame van schadereductie (*harm reduction*). De gedachte is dat rokers die er niet in slagen om te stoppen met roken, actief geholpen moeten worden om met roken te minderen of minder schadelijke alternatieven te gebruiken, zoals elektronische sigaretten. In Turkmenistan echter, wordt tabaksontmoediging gezien als een manier om het land sterk en invloedrijk te maken. Recentelijk kondigde de Turkmeense overheid bijvoorbeeld aan dat het volledig rookvrij maken van het land bijdraagt aan een breder plan om te komen tot een 'hergeboorte' van het land. Het bevorderen van de volksgezondheid is daar een belangrijk

Maatregelen van het WHO-kaderverdrag en het MPOWER-raamwerk

Het kaderverdrag van de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) beschrijft een pakket van maatregelen die overheden moeten invoeren om het tabaksgebruik in hun land effectief te ontmoedigen. Zo beschrijft het verdrag hoe overheden met de tabaksindustrie om moeten gaan en welke maatregelen ze kunnen nemen om tabaksgebruik onder inwoners terug te dringen. Deze laatste maatregelen worden ook wel de MPOWER-maatregelen genoemd. Dit acroniem is gebaseerd op de Engelse namen van de zes maatregelen: *Monitor tobacco use, Protect people from tobacco smoke, Offer smoking cessation services, Warn about the dangers of tobacco, Enforce tobacco advertisement, promotion, and sponsorship bans, en Raise taxes on tobacco*:

- **Monitor het tabaksgebruik**
Wanneer een land goede trenddata verzamelt over hoeveel mensen roken en welke groepen het meest kwetsbaar zijn, kan zij haar beleid hier op aanpassen.
- **Bescherm mensen tegen blootstelling aan tabaksrook**
Het rookvrij maken van publieke binnen- en buitenruimten beschermt kinderen en volwassen niet-rokers tegen tabaksrook en versterkt de niet-roken norm in de samenleving.
- **Bied effectieve hulp bij stoppen met roken aan**
Het aanbieden van hulp bij stoppen met roken geeft rokers een betere kans om van hun verslaving af te komen.
- **Waarschuw tegen de gevaren van tabak**
Voorlichting over de gevaren van roken helpt niet-rokers rookvrij te blijven en rokers te stoppen met roken.
- **Handhaaf verboden op reclame, promotie en sponsoring**
Door reclame en promotie van tabak en tabaksproducten te verbieden, worden minder mensen verleid om te gaan roken.
- **Accijnsverhogingen**
Het verhogen van de prijs van tabak is een zeer effectieve maatregel om het tabaksgebruik terug te dringen.

onderdeel van. Deze twee voorbeelden laten zien dat landen verschillende frames kunnen gebruiken voor hun tabaksontmoedigingsbeleid.

In Nederland is het uitgangspunt van het tabaksontmoedigingsbeleid het idee van een *rookvrije generatie*. Dat is een samenleving waarin kinderen rookvrij kunnen opgroeien. Zij zien daarin bijna niemand roken en worden ook niet blootgesteld aan tabaksrook. In Nederland is er een brede maatschappelijke beweging die zich inzet voor een rookvrije generatie.⁹ Deze beweging is in gang gezet door de drie grootste gezondheidsfondsen (KWF Kankerbestrijding, Hartstichting en het Longfonds) en is later omarmd door de nationale overheid, lokale overheden en een breed palet aan maatschappelijke partners van het Nationaal Preventieakkoord. De maatregelen richten zich vooral op het rookvrij maken van kindomgevingen (scholen, speeltuinen, sportclubs etc.) en het ondersteunen van ouders en andere volwassenen bij het stoppen met roken. Meer informatie is te vinden op de [website van de Rookvrije Generatie](#).

Rookvrij, tabaksvrij of nicotinevrij?

Eindspelen kunnen worden geformuleerd in termen van rookvrij, tabaksvrij of nicotinevrij. In Nederland wordt vooral gesproken over ‘rookvrij’ en een *rookvrije generatie*. Hierbij ligt de nadruk op het vermijden van blootstelling aan de rook van fabriekssigaretten of elektronische sigaretten. De overheid en maatschappelijke organisaties willen vooral voorkomen dat kinderen hier aan blootgesteld worden. Als de term ‘rookvrij’ wordt gebruikt, ligt de nadruk minder op pruimtabak en andere rookloze producten, omdat deze in Nederland weinig gebruikt worden en veelal verboden zijn.

In buitenlandse beleidsplannen, zoals in die van het Verenigd Koninkrijk, wordt wel gesproken over een ‘*tabaksvrije*’ toekomst. De nadruk ligt dan op de schadelijke effecten van het roken of pruimen van tabak. In zulke plannen wordt het gebruik van elektronische sigaretten soms aangemoedigd, omdat elektronische sigaretten geen tabak bevatten en gehoopt wordt dat zij een minder schadelijk alternatief kunnen zijn.

Een derde term die soms wordt gebruikt is ‘*nicotinevrij*’. Dit is een term die bijvoorbeeld de Deense overheid gebruikt in haar beleidsplan (zie later in deze factsheet). Zij legt daarmee de nadruk op zowel de schadelijke effecten van tabaksproducten als het verslavende effect van onder andere elektronische sigaretten. Ze wil voorkomen dat jongeren tabaksproducten of andere nicotineproducten gaan gebruiken. De term ‘*nicotinevrij*’ wordt met name de laatste jaren steeds meer gebruikt, omdat tabaksfabrikanten hun aanbod hebben uitgebreid met nicotineproducten waar gaan tabak in verwerkt is. Het benadrukt dat ook het gebruik van elektronische sigaretten en andere nicotine bevattende producten ontmoedigd zouden moeten worden.

Internationaal verdrag

Het internationale kaderverdrag voor tabaksontmoediging (**Framework Convention on Tobacco Control**, kortweg FCTC) worden alle drie de vormen beschreven. Artikel 5.2 roept landen op “[...] beleid te ontwikkelen dat tabaksgebruik, nicotineverslaving en blootstelling aan tabaksrook voorkomt en vermindert”. De WHO vindt dus dat landen zich moeten inzetten voor een toekomst die niet alleen rookvrij, maar ook tabaksvrij en nicotinevrij is.

WELKE BELEIDSOPTIES ZIJN ER?

Eindspelen gericht op tabaksproducten

Eindspelen kunnen zich richten op het tabaksproduct, de gebruikers, markt en de tabaksindustrie. Een eerste vorm van beleidsopties richt zich op het tabaksproduct. Door sigaretten minder verslavend of aantrekkelijk te maken, zullen rokers gemakkelijker stoppen en jongeren minder snel beginnen.^{2,10} Door gebruikers over te laten stappen op minder schadelijke tabaksproducten, worden ook de gezondheidseffecten van roken verminderd. Hieronder bespreken we drie beleidsopties gericht op het tabaksproduct.

Verlaging van de hoeveelheid nicotine in tabak

Een eerste beleidsoptie is het verlagen van het nicotinegehalte in sigaretten en andere tabaksproducten.² Door dit gehalte fors te verlagen, worden tabaksproducten minder verslavend. Omdat de maatregel niet geldt voor nicotinepleisters en -kauwgom blijven dit goede middelen om te stoppen met roken. Het is belangrijk rokers aan te moedigen deze hulpmiddelen te gebruiken.¹¹ Nederlands onderzoek van het RIVM laat zien dat het technisch mogelijk is om sigaretten met weinig nicotine of zonder nicotine te produceren. Rokers vinden deze sigaretten daarnaast ook minder aantrekkelijk.¹²

In 2022 hebben we in een **notitie** de wetenschappelijke literatuur over deze beleidsmaatregel in kaart gebracht.¹³ De belangrijkste conclusie is dat het nog onduidelijk is of wetgeving die een lager nicotinegehalte in tabaksproducten verplicht, voordelen zal opleveren voor de volksgezondheid.

Verhoging van de zuurgraad van tabak

Een tweede beleidsoptie is het verhogen van de zuurgraad in tabaksproducten (naar bijvoorbeeld 8 pH of hoger).² Dat maakt de tabaksproducten onaantrekkelijk. Tabaksrook met een hogere zuurgraad is moeilijker te inhaleren. Doordat gebruikers minder diep inhaleren, wordt de kans op longkanker kleiner. Een minder aantrekkelijk product zorgt ervoor dat minder mensen beginnen met roken.¹⁴ De zuurgraad van tabaksproducten kan verhoogd worden door bijvoorbeeld toegevoegde ingrediënten te verbieden.

Rokers laten overstappen op elektronische sigaretten

Een derde beleidsoptie is rokers stimuleren over te stappen op elektronische sigaretten. Er is binnen de wetenschappelijke literatuur veel geschreven over dit onderwerp. In sommige landen, zoals het Verenigd Koninkrijk, zijn elektronische sigaretten in de zorg een standaardmethode geworden om rokers te helpen met stoppen met roken.¹⁵ Elektronische sigaretten worden in het VK ook gezien als onderdeel van een eindspelstrategie om tabak uit de samenleving te helpen.¹⁶ In oktober 2021 maakte de Britse overheid **het mogelijk** om goedgekeurde elektronische sigaretten op doktersrecept te verstrekken.¹⁷

Voorstanders wijzen erop dat elektronische sigaretten minder schadelijk zijn dan tabakssigaretten. Door rokers te laten overstappen, kan ziekte en sterfte onder rokers

voorkomen worden. Voor een kleine groep volwassen rokers zijn elektronische sigaretten een effectief hulpmiddel bij het stoppen met roken.¹⁸

Wij hebben in 2020 in een **factsheet** de wetenschappelijke literatuur over elektronische sigaretten in kaart gebracht.¹⁸ De belangrijkste conclusie van deze factsheet is dat de Nederlandse volksgezondheid het meest gebaat is bij ontmoediging van de elektronische sigaret. Daarnaast moet het gebruik beperkt blijven tot de groep rokers die het echt niet lukt om te stoppen met roken met bewezen effectieve hulpmiddelen.

Eindspelen gericht op de gebruikers van tabak

Een andere vorm van beleidsopties richt zich op de gebruiker van tabak. Door juist bij hen maatregelen te nemen, wordt voorkomen dat jongeren beginnen met roken en worden rokers gestimuleerd om te stoppen. Deze beleidsopties zijn momenteel nog in geen enkel land ingezet. Hieronder bespreken we drie mogelijke beleidsopties.

Een vergunning voor het kopen van tabak

Een eerste beleidsoptie is het invoeren van een vergunning voor het kopen van tabak.^{19,20} Mensen die sigaretten willen kopen, moeten dan eerst een vergunning hiervoor aanvragen. Zij krijgen dan een pasje waarmee zij sigaretten in de winkel kunnen kopen en waarmee de verkoper de aankopen registreert. De vergunning wordt voor een beperkte periode afgegeven, bijvoorbeeld een jaar, waarna deze weer moet worden verlengd.¹⁹

Aan de vergunning kunnen eisen gesteld worden. Zo zouden rokers verplicht kunnen worden voorlichting over roken te volgen of zelfs een 'examen' moeten afleggen over de gevaren van roken.¹⁹ Deze beleidsoptie maakt het voor een overheid gemakkelijker om de leeftijdsgrens voor de verkoop van tabak te handhaven en deze grens geleidelijk te verhogen.¹⁹ Wanneer de aankopen in een register opgeslagen worden, zou ook per roker een weeklimiet kunnen worden vastgelegd. Rokers die een hoger weeklimiet willen, betalen dan meer voor hun vergunning. Dit soort limieten voorkomt deels ook dat tabak wordt doorverkocht aan mensen zonder vergunning.¹⁹

Tabaksproducten alleen op recept

Een tweede beleidsoptie is dat tabaksproducten alleen nog op recept kunnen worden gekocht. Rokers kunnen tabak dan alleen nog op doktersrecept kopen bij een apotheek of ander aangewezen uitgiftepunt. Een recept wordt pas gegeven als een roker tevergeefs heeft geprobeerd te stoppen met andere stopmethoden. Beleidsmakers in IJsland en de Amerikaanse staat Oregon hebben in 2011 en 2013 wetsvoorstellen ingediend van deze strekking.² De voorstellen zijn echter niet omgezet in wetgeving.

Het voordeel is dat artsen op deze manier gemakkelijk voorlichting kunnen geven aan rokers en hen kunnen begeleiden bij het stoppen met roken, omdat rokers altijd bij de arts langs moeten gaan voor een recept.²¹

Generatiegebonden verkoopverbod

Een derde beleidsoptie is het creëren van een tabaksvrije generatie door verkoop aan mensen die geboren zijn na een bepaald jaar af te schaffen.^{22,23} Deze optie heeft internationaal veel aandacht gekregen. De gedachte is dat mensen die na dat jaar geboren worden, volledig tabaksvrij zullen opgroeien en later niet verslaafd raken aan tabak. In de loop van de jaren zal de groep volwassenen die nooit tabak heeft kunnen kopen groeien totdat er uiteindelijk geen mensen meer zijn die roken.

In 2020 was het stadje Brookline in de Amerikaanse staat Massachusetts **de eerste stad** waar deze maatregel werd ingevoerd. Iedereen die geboren is na 1 januari 2000 kan daar geen tabak kopen. De minimumleeftijd lag binnen de staat al op 21 jaar. Het is nog onduidelijk was het effect is tot nu toe. Ook op grotere schaal wordt nagedacht over deze maatregel. Zowel Nieuw-Zeeland als Denemarken overwegen de maatregel landelijk in te voeren (zie later deze factsheet).

Het voordeel van deze maatregel is dat er op termijn nauwelijks nog mensen zullen beginnen met roken, waardoor er steeds minder nieuwe aanwas van rokers zal zijn. De meeste rokers beginnen immers op jonge leeftijd. In Nederland is tweederde van de rokers (65%) voor zijn of haar 18de begonnen met roken.²⁴ Een tabaksvrije generatie is niet hetzelfde als een rookvrije generatie (zie inleiding).

Eindspelen gericht op de markt en de tabaksindustrie

Een aantal in de literatuur beschreven beleidsopties richt zich op de bron van de tabaksepidemie: de tabaksindustrie en de markt voor tabaksproducten. Door juist daarop in te zetten, wordt het probleem bij de bron aangepakt.^{25,26} Dit wordt door sommigen gezien als de meest eerlijke aanpak.¹⁹ In dit stuk bespreken we opties die zich richten op de verkooppunten, de verkoop en de industrie.

Verminderen van soorten verkooplocaties

Een eerste beleidsoptie die zich richt op het verminderen van het aantal verkooppunten is het afschaffen van de verkoop van tabak op bepaalde locaties of in bepaalde typen winkels.²⁵ Voorbeelden hiervan zijn het verbieden van de tabaksverkoop in de buurt van scholen en of in drogisterijen, en het invoeren van een minimale afstand tussen verkooppunten. Simulatiestudies laten zien dat dit soort maatregelen kunnen leiden tot flinke dalingen in de rookprevalentie.²⁷ In Nederland zijn er vergaande plannen om deze beleidsoptie in te zetten. Na het afschaffen van de tabaksverkoop via sigarettenautomaten in 2022, wil de overheid de komende jaren ook de verkoop afschaffen via webwinkels (2023), in supermarkten (2024), bij tankstations en in gemakswinkels (beide na 2030).

Een vergunning voor het verkopen van tabak

Een tweede beleidsoptie is het invoeren van een vergunningstelsel voor verkooppunten van tabak.²⁸ Dit is al in verschillende landen gedaan. In deze landen moeten

verkopers eenmalig of elk jaar een vergunning aanvragen om tabak te mogen verkopen. De overheid kan zo het aantal verkooppunten reguleren (en geleidelijk verminderen) en de kans verkleinen dat jongeren of ex-rokers (weer) beginnen met roken. Jongeren en ex-rokers worden door deze maatregel immers minder vaak ongewild blootgesteld aan tabaksproducten.

Een vergunningstelsel maakt het eenvoudig om voorwaarden te stellen aan de locatie van de verkooppunten. Zo is het in de VS in een aantal steden verboden om dichtbij scholen een verkooppunt te openen. Ook mogen verkooppunten daar niet te dicht bij elkaar liggen.²⁹ Het systeem is verder uitermate geschikt om sociaaleconomische verschillen te verkleinen. In wijken met veel lage inkomens zijn over het algemeen meer verkooppunten te vinden. Door het maximum aantal verkooppunten te verbinden aan het aantal inwoners binnen een wijk, kan het aantal verkooppunten tussen arme en rijke wijken worden rechtgetrokken.³⁰

De verkoop van rookproducten verbieden

Twee beleidsopties die veelal samen worden beschreven in de literatuur zijn het verbieden van de verkoop van tabaksproducten waarbij tabak wordt verbrand (sigaretten, shag etc.) en het vergemakkelijken van de verkoop van tabaksproducten waar geen tabak wordt verbrand (elektronische sigaretten, snus etc.). Producten waarbij tabak wordt verbrand (rookproducten) zijn schadelijker dan producten waarbij dat niet gebeurt. Sommige deskundigen hebben daarom opgeroepen om de verkoop van rookproducten te verbieden, omdat er nu ook alternatieven op de markt zijn.¹⁴ Een dergelijke maatregel zou veel rokers stimuleren om te stoppen met roken. Wanneer het verbod tijdig aangekondigd wordt, hebben rokers ook de kans om op tijd te stoppen.²

Een prijslimiet voor tabak

Een beleidsoptie die zich direct richt op de verkoop van tabak is het invoeren van een maximumprijs voor tabak.^{31,32} Verkopers mogen dan hun producten niet verkopen voor een prijs die hoger is dan de maximumprijs. Op die manier wordt voorkomen dat tabaksfabrikanten meer geld kan verdienen aan tabak door de prijs te verhogen. Doordat de maximumprijs de prijs is inclusief de btw en accijnzen, kunnen winstmarges niet groter worden. Doordat fabrikanten geen controle meer hebben op winstmarges, wordt het minder aantrekkelijk om tabak te produceren en te verkopen. Wanneer de accijnzen op tabak verhoogd worden, zal ook de maximumprijs met hetzelfde bedrag verhoogd worden. Op die manier heeft een overheid volledige invloed op de prijs van tabak.² Rokers kunnen ook niet overstappen op goedkopere producten, omdat de maximumprijs voor alle tabaksproducten geldt.³²

Stel quota in voor de verkoop van tabak

Een beleidsoptie die zich richt op de tabaksindustrie zelf is het instellen van verkoopquota.³³ Net als bij visquota, zou een overheid een maximum kunnen stellen aan het

aantal sigaretten dat geproduceerd of verkocht mag worden. Door dit aantal vervolgens langzaam te laten dalen, wordt het gebruik van tabaksproducten in een land geleidelijk verminderd. Het bij opbod verkopen van verkooprechten levert daarnaast geld op voor de schatkist. Omdat tabaksfabrikanten veel voor deze rechten zullen moeten betalen, zullen zij hun tabak duurder moeten maken. Dit stimuleert veel rokers om te stoppen met roken.²¹ Op lange termijn kun de overheid zo de verkoop volledig laten verdwijnen.

Een agentschap dat de markt reguleert

Een veel in de literatuur besproken maatregel is het zogenaamde *regulated market model*.³⁴ In dit model wordt een agentschap opgezet dat als enige binnen een land tabak mag afnemen van de tabaksindustrie. Dit agentschap is vervolgens ook de enige partij in dat land die tabak via aangewezen verkooppunten mag doorverkopen aan rokers. Het voordeel is dat dit agentschap sterke eisen kan stellen aan de tabaksproducten en bijvoorbeeld de hoeveelheid nicotine in tabaksproducten terug kan brengen. Daarnaast kan het de productie van minder schadelijke alternatieven bevorderen.² Ook kan het agentschap een maximum aantal verkooppunten vaststellen en vervolgens aan deze verkooppunten eisen stellen.²

Nationalisering van de tabaksindustrie

Een andere beleidsoptie die ingrijpt in de markt is er een waarbij de overheid de tabaksfabrikanten opkoopt en vervolgens zelf de enige producent van tabaksproducten wordt. Een overheidsagentschap verkoopt vervolgens zonder winstoogmerk de tabak aan de rokers.³⁵ De overheid krijgt binnen deze beleidsoptie de grootst mogelijke controle over de tabaksmarkt. Hierdoor kan zij langzaam het gebruik van tabak uitfaseren.²

De tabaksindustrie verantwoordelijk maken voor gezondheidsdoelstellingen

Een laatste beleidsoptie is er een waarbij de tabaksindustrie verantwoordelijk wordt gemaakt voor het behalen van de gezondheidsdoelstellingen: het *performance-based regulation model*.³⁶ In dit scenario stelt de overheid samen met gezondheidsorganisaties doelstellingen vast over bijvoorbeeld de rookprevalentie of het aantal sterfgevallen door roken. Het is vervolgens aan de tabaksindustrie om te zorgen dat deze doelstellingen gehaald worden. Wanneer de doelstellingen niet gehaald worden, zal de tabaksindustrie hiervoor worden beboet. Deze beleidsoptie is een alternatief voor de opties waarin de overheid zelf tabak verkoopt of produceert. Dit zou de tabaksontmoedigende boodschap van de overheid geloofwaardiger moeten maken en de tabaksindustrie motiveren om ervoor te zorgen dat de gezondheidsdoelstellingen worden gehaald.²

WAT DOEN ANDERE LANDEN?

Binnen en buiten Europa zijn er landen die vooroplopen met hun tabaksontmoedigingsbeleid en al met een eindspel bezig zijn. Wat deze landen gemeen hebben is dat ze expliciete doelen hebben gesteld voor het uit de samenleving halen van tabaksgebruik voor een bepaalde datum binnen 20 jaar. De meeste van hen versterken de maatregelen uit het MPOWER-raamwerk of breiden deze uit.² Enkele hebben ook verdergaande maatregelen ingevoerd.

Hieronder bespreken we de landen die volgens de internationale literatuur bezig zijn met een eindspel tegen tabak. Opvallend is dat zeer weinig landen echt nieuwe, vergaande maatregelen hebben ingevoerd. Het invoeren van een vergunningsstelsel is enige maatregel buiten het MPOWER-kader die daadwerkelijk in een aantal landen is ingevoerd.

Canada

Canada speelt al lang een internationale voorlopersrol binnen tabaksontmoediging.³⁷ In 2001 voerde zij als eerste land afschrikwekkende afbeeldingen op tabaksverpakkingen in en in 2010 verbood zij als een van de eerste landen menthol in sigaretten.³⁸ Op dit moment is Canada een van de weinige landen waar fabrikanten verplicht zijn om in hun pakjes kaartjes op te nemen met tekst om rokers op te roepen om te stoppen met roken.³⁹ De Canadese overheid heeft in haar beleidsplan aangegeven dat zij in 2035 de rookprevalentie wil hebben teruggebracht tot onder de 5%.³⁷ In 2018 was de rookprevalentie nog 15%. Dat betekent dat het aantal rokers zal moeten dalen van 4,6 miljoen naar minder dan 1,8 miljoen.⁴ Om deze doelstelling te bereiken, organiseerde de Canadese overheid in 2016 de *Canadian Tobacco Endgame Summit*, waar experts op het gebied van beleid en volksgezondheid mogelijke eindspelstrategieën in kaart brachten.⁴⁰

De Canadese overheid heeft tot nu toe nog niet vol ingezet op één bepaalde eindspelstrategie. Canada heeft wél laten zien dat een eindspel waarin elektronische sigaretten een belangrijke rol spelen niet goed werkt. In 2018 voerde zij een nieuwe wet in die het gemakkelijker maakte om nicotinehoudende elektronische sigaretten te verkopen. Eerst kon dit alleen wanneer een product formeel goedgekeurd was. Het doel van de nieuwe wet was onder andere om rokers van tabakssigaretten gemakkelijker te laten overstappen naar minder schadelijke producten.⁴¹ De wet had echter een averechts effect. Zij zorgde er vooral voor dat jongeren gemakkelijker elektronische sigaretten konden kopen en dat er meer reclame gemaakt werd voor elektronische sigaretten. Dit had tot gevolg dat veel meer jongeren elektronische sigaretten gingen gebruiken.⁴² De Canadese overheid is nu op zoek naar passende wetgeving om deze trend te keren. Zij bereidt een aantal maatregelen voor, zoals een smaakjesverbod, een limiet op de hoeveelheid nicotine en uitgebreidere wetgeving voor reclame voor elektronische sigaretten.

Denemarken

De Deense regering presenteerde begin 2022 een plan om te komen tot een Nicotinevrije Generatie.⁴³ Zij stelde voor om een generatiegebonden verkoopverbod voor alle nicotinehoudende producten in te voeren voor iedereen die geboren is in 2010 of later. De Deense overheid wil op deze manier komen tot een volledig nicotinevrije toekomst. Opvallend is hierbij dat de Deense overheid zich met deze term nadrukkelijk uitspreekt tegen het gebruik van alle nicotinehoudende producten, inclusief elektronische sigaretten en pruimtabak. Deze maatregel past in een langere doelstelling om in 2030 te komen tot een rookvrij Denemarken.⁴⁴ In Denemarken rookte in 2020 18% weleens (15+), waarvan 13% elke dag. Deze percentages zijn in de jaren voorafgaand aan 2020 licht gedaald.⁴⁵

Het plan van de regering is onderdeel van een groter plan om de volksgezondheid te versterken. De plannen rondom een Nicotinevrije Generatie moeten nog voorgelegd worden aan het parlement. Het is nog niet bekend wanneer dat zal gebeuren.

Finland

De Finse overheid stelde in 2010 ten doel dat in 2040 minder dan 2% van de bevolking (15-64 jaar) nog enige vorm van tabaks- of nicotineproducten zou gebruiken.⁴⁶ Deze doelstelling werd in 2014 uitgewerkt in een actieplan⁴⁷ en op basis van dit actieplan werd in 2016 de Finse tabakswet herzien. In de wetwijziging werden de bestaande MPOWER-maatregelen versterkt en vanaf dat moment elk halfjaar de accijnzen op tabak verhoogd. Omdat de rookprevalentie in Finland na de wetwijziging sterk daalde, bracht de Finse overheid de einddatum van 2040 terug naar 2030.⁴⁶ Ook trok zij het streefpercentage gelijk met dat van andere landen (< 5%). In 2018 was de rookprevalentie onder Finnen met 14% onder 20-64-jarigen een van de laagste binnen de Europese Unie.⁴⁸

Een bijzonder element van het Finse beleid is dat de overheid nadrukkelijk kiest voor een benadering zonder schadereductiestrategie.⁴⁹ Zij heeft veel strenge maatregelen ingevoerd om gebruik van elektronische sigaretten tegen te gaan. Zo geldt er een smaakjesverbod voor elektronische sigaretten en wordt er gewerkt aan een registratieplicht voor nieuwe tabaksproducten.^{46,47} Finland lijkt dus toe te werken naar een nicotinevrije samenleving.

Een ander element van het Finse tabaksontmoedigingsbeleid is het vergunningenstelsel voor tabaksproducten. Nadat in 2009 de basis werd gelegd voor het vergunningenstelsel is deze in 2016 versterkt.^{28,46} Winkeliers betalen elk jaar 100 tot 180 euro voor het indienen van de aanvraag (afhankelijk van de gemeente) en ongeveer 500 euro per verkooppunt.²⁸ Als gevolg van het invoeren van het vergunningenstelsel, is het aantal verkooppunten van tabak de laatste jaren flink gedaald.²⁸

a De Canadese overheid gaat er van uit dat de bevolking in Canada de komende jaren zal groeien. Vandaar dat het aantal rokers waar zij naar streeft hoger is dan misschien op basis van het huidige aantal rokers verwacht zou worden.

Ierland

De Ierse overheid heeft in 2013 het plan *Tobacco Free Ireland* geïntroduceerd.⁵⁰ Hoewel de MPOWER-maatregelen in Ierland goed zijn geïmplementeerd, vond de Ierse overheid namelijk dat ze met een meer omvangrijk plan moest komen. Het doel is dat in 2025 minder dan 5% van de bevolking (15+) rookt. In 2019 was dit nog 17%.⁵¹ Om een rookprevalentie van minder dan 5% te bereiken, heeft de Ierse overheid in 2019 een nieuwe wet⁵² voorgesteld waarin het onder andere de verkoop van elektronische sigaretten aan mensen onder de 18 jaar verbiedt. Ook wordt het mogelijk een vergunningsstelsel in te voeren voor de verkoop van alle tabaks- en dampproducten. De daadwerkelijke behandeling van de wet heeft ten tijde van het schrijven van deze factsheet nog niet plaats gevonden. Wel is het nu al verplicht om nieuwe verkooppunten van tabak aan te melden in [het landelijke register](#).

Nederland

In 2019 heeft de Nederlandse overheid het Nationaal Preventieakkoord ondertekend.⁵³ Dit deed zij samen vertegenwoordigers van gezondheidsfondsen, de zorgsector, sportbonden, gemeenten, bedrijven en andere maatschappelijke partners. Samen hebben zij afgesproken maatregelen te nemen waarmee een rookvrije generatie kan worden bereikt in 2040. Het doel is om te komen tot een rookprevalentie van minder dan 5%. In 2021 was deze nog 21%.

Om de doelstellingen te behalen is een breed pakket van maatregelen ingevoerd, zoals generieke verpakkingen voor tabaksproducten, een uitstalverbod bij verkooppunten, rookvrije schoolterreinen en het versterken van stoppen-met-rokenzorg. Een uniek onderdeel van het maatregelenpakket is het verminderen van verkooppunten van tabak.⁵⁴ Nadat in 2022 de verkoop via sigarettenautomaten werd afgeschaft, wordt de komende jaren ook de verkoop via het internet (2023), in supermarkten (2024), bij tankstations en in gemakswinkels gestopt. Voor tankstations en gemakswinkels is nog geen invoeringsdatum bekend gemaakt, maar mogelijk wordt dit na 2030.

Nieuw-Zeeland

De overheid van Nieuw-Zeeland heeft een lange geschiedenis van tabaksontmoedigingsbeleid.⁵⁵ De MPOWER-maatregelen zijn goed geïmplementeerd en er is veel steun onder de bevolking voor deze maatregelen.⁵⁶ Desondanks vond de Nieuw-Zeelandse overheid dat er meer gedaan kon worden. Daarom stelde ze in 2011 zichzelf tot doel dat in 2025 minder dan 5% van de inwoners (15+) rookt.⁵⁷ Die grens van 5% geldt ook voor belangrijke subgroepen, zoals de Maori.⁵⁸ De Maori zijn de oorspronkelijke bewoners van Nieuw-Zeeland en onder deze groep wordt zeer veel gerookt. In 2020 was de rookprevalentie onder Nieuw-Zeelanders met een Europese achtergrond nog 10%, maar onder Maori maar liefst 29%. De overheid in Nieuw-Zeeland is bij wet verplicht er voor te zorgen dat de Maori een goede gezondheid kunnen

hebben. Daarom voelt zij sterk de druk om met een radicaal plan te komen waarmee de rookprevalentie in de komende jaren sterker zal dalen dan daarvoor.⁵⁶

In december 2021 heeft de Nieuw-Zeelandse overheid een actieplan gepresenteerd om tot een rookvrij Nieuw-Zeeland te komen.⁵⁹ In het actieplan worden naast het versterken van de MPOWER-maatregelen drie maatregelen voor een eindspel aan de samenleving aangekondigd:

- *Een vergunningsstelsel voor tabaksproducten.* Op deze manier wil de overheid de beschikbaarheid van deze tabaksproducten terugdringen.
- *Een generatiegebonden verkoopverbod.* Op die manier wil de overheid een nieuwe generatie creëren die nooit legaal aan tabak kan komen. Het is nog niet bekend op welk jaar de grens komt te liggen.
- *Het verlagen van de hoeveelheid nicotine in sigaretten.* Hierdoor moeten sigaretten minder verslavend en dus minder aantrekkelijk worden. Bijzonder is dat de overheid ook de schadelijke effecten van sigaretten op het milieu als argument voor deze maatregel gebruikt. Het is nog niet bekend hoeveel nicotine er uiteindelijk na het invoeren van de maatregel in tabaksproducten mag zitten.

De Nieuw-Zeelandse overheid lijkt een ambigu beleid te willen voeren ten aanzien van elektronische sigaretten. Aan de ene kant wil ze er alles aan doen om te voorkomen dat jongeren beginnen met het gebruik van elektronische sigaretten, maar aan de andere kant wil ze dat het wordt ingezet als minder schadelijk alternatief voor tabaksproducten.

Schotland

In 2013 stelde de Schotse overheid vast dat ook Schotland op termijn rookvrij zou moeten worden.⁶⁰ Het doel is dat in 2034 minder dan 5% van de volwassenen rookt. In 2019 was dit nog 17%.⁶¹ Naast de doelstelling om de rookprevalentie omlaag te brengen, heeft de overheid ook een expliciet doel gesteld om blootstelling aan tabaksrook onder kinderen terug te brengen. Om de doelstellingen te behalen werd in 2016 een grote landelijke bijeenkomst georganiseerd van onderzoekers, beleidsmakers en gezondheidsbevorderaars.

De Schotse overheid zet voorlopig nog in op de bestaande MPOWER-maatregelen en het is onbekend of zij daadwerkelijk zal inzetten op nieuwe maatregelen. Wel moeten alle verkooppunten van tabaksproducten aangemeld zijn bij [het landelijke register](#). Vanaf 2017 moeten ook verkooppunten van elektronische sigaretten hierbij aangemeld zijn.

Zweden

De Zweedse overheid heeft in 2016 aangekondigd tot een tabaksvrij Zweden te willen komen. Het is de bedoeling dat in 2025 de rookprevalentie is gedaald tot onder de 5%. In 2018 rookte nog 14% van de volwassenen.⁴⁸ Een grote uitdaging in Zweden is het grote aantal snusgebruikers (ongeveer 13% van de Zweden gebruikt dit⁴⁸). Het is

niet bekend hoeveel Zweden zowel snus als brandbare tabaksproducten (zoals sigaretten) gebruiken, maar het totaal aantal tabaksgebruikers is in ieder geval veel hoger dan de rookprevalentie van 14%.⁶² Het is daarom de vraag of een tabaksvrij Zweden ook een snusvrij Zweden betekent.

De Zweedse overheid heeft nog geen specifieke eindspelmaatregelen gekozen waarmee zij haar doelstelling wil bereiken. Wel lijkt ze vooral in te zetten op rookvrije buitenruimten. In 2019 ging een wet in die het verbiedt om te roken bij ov-haltes, op terrassen, op sportvelden, in speeltuinen en bij ingangen van publiek toegankelijke

gebouwen (inclusief supermarkten).⁶³ De eigenaren van deze terreinen moeten het verbod aangeven met bordjes. Zij zijn ook verantwoordelijk voor de handhaving. Gemeenten zien hier op toe en een overtreding van het rookverbod kan leiden tot een boete. De hoogte van deze boete verschilt per gemeente. Met deze wet is Zweden een voorloper op het gebied van rookvrije ruimten. Landen richten zich bij het rookvrij maken van omgevingen eerst op de binnenomgevingen (bijvoorbeeld in openbare gebouwen, scholen en voertuigen van het openbaar vervoer).⁶⁴ Zweden gaat een stap verder door ook op grote schaal *buitenruimten* met wetgeving rookvrij te maken.

Tabel 1. Landen waar de overheid een eindspeldoelstelling heeft

Land	Doelstelling	Jaar	Onderdelen van de eindspelstrategie
Nieuw-Zeeland	Rookprevalentie 15+ < 5% ⁵⁸	2025	Wil de volgende maatregelen inzetten: 1. Vergunningsstelsel 2. Stoppen met de verkoop aan mensen geboren na een bepaald jaar 3. Minder nicotine in tabaksproducten
Zweden	Rookprevalentie 18+ < 5% ⁶⁵	2025	-
Ierland	Rookprevalentie 15+ < 5% ⁶⁶	2025	-
Finland	Rookprevalentie 15-64 < 5% ⁴⁷ (alle producten met nicotine)	2030	Uitbreiden van het vergunningsstelsel en het ontmoedigen van gebruik van elektronische sigaretten
Denemarken	Nicotinevrije Generatie ⁴³	2030	Generatiegebonden verkoopverbod voor iedereen geboren in 2010 of later.
Schotland	Rookprevalentie 18+ < 5% ⁶⁰	2034	-
Canada	Rookprevalentie 18+ < 5% ³⁷	2035	Het gebruik van elektronische sigaretten aanmoedigen (gedeeltelijk ingetrokken)
Nederland	Rookprevalentie 18+ < 5% ⁶⁷	2040	Inzet op rookvrije generatie, beperken van aantal verkooppunten van tabak tot speciaalzaken

Noot: De landen in deze tabel zijn gesorteerd op jaar waarin zij hun doelstellingen willen bereiken. Alle landen in deze tabel versterken de bestaande MPOWER-maatregelen. In de kolom 'onderdelen van een eindspelstrategie' noemen we daarom alleen de eindspelmaatregelen die buiten het MPOWER-kader vallen.

Kritiek op eindspelen van tabak

Hoewel eindspelen een duidelijk pad bieden richting een rookvrije samenleving, heeft het idee van een eindspel tegen tabak ook kritiek gekregen. Een aandachtspunt bij eindspelen is dat zij slechts inzetten op één bepaald onderdeel van tabaksontmoediging. Eindspelen die zich bijvoorbeeld richten op de gebruiker of het product laten de rol van de tabaksindustrie buiten beschouwing.¹⁹ Het is belangrijk dat eindspelstrategieën bestaan uit een pakket met maatregelen die meerdere oorzaken van de tabakspandemie aanpakken.^{5,8}

Een ander aandachtspunt is dat eindspelstrategieën de aandacht kunnen afleiden van de bestaande maatregelen in het FCTC-kaderverdrag en het MPOWER-raamwerk.² Indien bij een eenzijdige eindspelstrategie alle aandacht en middelen uitgaan naar de nieuwe maatregel worden de bestaande maatregelen wellicht niet meer versterkt of zelfs niet meer volledig ingevoerd. Ook daarom is het bij een eindspelstrategie belangrijk te blijven inzetten op accijnsverhogingen, rookvrije ruimten, laagdrempelige hulp bij stoppen met roken, en de andere maatregelen uit het FCTC-kaderverdrag en MPOWER-raamwerk.^{5,6}

In Nederland zetten we in op een eindspelstrategie. De Rijksoverheid heeft samen met maatschappelijke partners in het Nationaal Preventieakkoord afgesproken zich ervoor in te spannen dat in 2040 geen jongeren meer roken en minder dan 5% van de volwassenen rookt.⁶⁷ In 2021 rookte nog 21% van de volwassenen.²⁴ Er is dus een duidelijk doel, een duidelijke streefdatum en een routekaart naar het bereiken van het doel. De ondertekenaars van het Nationaal Preventieakkoord willen de doelstellingen bereiken door de MPOWER-maatregelen en de afspraken van de Europese Tabaksrichtlijn zo goed mogelijk te implementeren. Daarnaast wordt ingezet op het geleidelijk verminderen van het aantal verkooppunten van tabaksproducten.

In Nederland zijn eerder stemmen opgegaan om in te zetten op een andere eindspelstrategie tegen tabak.⁶⁸ Zo betoogden sommigen dat we naast een rookvrije generatie (waarin kinderen niet worden blootgesteld aan tabaksrook) toe moeten werken naar een *tabaksvrije* generatie.⁶⁹

Dit is een maatregel waarbij verkopers van tabak geen tabaksproducten meer mogen verkopen aan mensen die geboren zijn na een bepaald jaar (bijvoorbeeld 2005). Een dergelijk generatiegebonden verkoopverbod zorgt ervoor dat er een generatie opgroeit die nooit legaal aan tabak zou kunnen komen en waardoor het tabaksgebruik wordt uitgefaseerd.

Nederland zet voorlopig vooral in op het verminderen van verkooppunten van tabaksproducten. Uiteindelijk zal tabak alleen nog in tabakspeciaalzaken verkocht kunnen worden. Het blijft wel belangrijk dat ook de huidige MPOWER-maatregelen goed en volledig worden uitgevoerd.^{3,6} Alleen zo kan er gezorgd worden voor een lagere rookprevalentie en toenemend draagvlak voor andere eindspelstrategieën.¹

VERWIJZINGEN

1. Thomson G, Edwards R, Wilson N, Blakely T. What are the elements of the tobacco endgame? *Tob Control*. 2012;21(2):293-295. doi:10.1136/tc.2010.040881
2. McDaniel PA, Smith EA, Malone RE. The tobacco endgame: A qualitative review and synthesis. *Tob Control*. 2016;25(5):594-604. doi:10.1136/tobaccocontrol-2015-052356
3. Willemsen MC, Mons U, Fernández E. Tobacco control in Europe: progress and key challenges. *Tob Control*. 2022;31(2):160-163. doi:10.1136/tobaccocontrol-2021-056857
4. Warner KE. An endgame for tobacco? *Tob Control*. 2013;22(suppl 1):i3-i5. doi:10.1136/tobaccocontrol-2013-050989
5. Myers ML. The FCTC's evidence-based policies remain a key to ending the tobacco epidemic. *Tob Control*. 2013;22(SUPPL. 1):2012-2013. doi:10.1136/tobaccocontrol-2012-050891
6. Willemsen M, Hipple Walters B, Kotz D, Bauld L. Recommendations on how to achieve tobacco-free nations in Europe. *Tob Prev Cessat*. 2019;5(July):1-8. doi:10.18332/tpc/110587
7. Hoek J, Edwards R, Waa A. From social accessory to societal disapproval: smoking, social norms and tobacco endgames. *Tob Control*. 2022;31(2):358-364. doi:10.1136/tobaccocontrol-2021-056574
8. Willemsen MC. *Tobacco Control Policy in the Netherlands: Between Economy, Public Health, and Ideology*. Springer International Publishing; 2018. doi:10.1007/978-3-319-72368-6
9. Heijndijk S. Towards a Smokefree Generation in the Netherlands: From campaign to social movement to an ambition embraced by the government. *Tob Prev Cessat*. 2018;4(Supplement):54-67. doi:10.18332/tpc/90370
10. Dermody SS, Donny EC, Hertsgaard LA, Hatsukami DK. Greater reductions in nicotine exposure while smoking very low nicotine content cigarettes predict smoking cessation. *Tob Control*. 2015;24(6):536-539. doi:10.1136/tobaccocontrol-2014-051797
11. Hatsukami DK, Benowitz NL, Donny E, Henningfield J, Zeller M. Nicotine reduction: Strategic research plan. *Nicotine Tob Res*. 2013;15(6):1003-1013. doi:10.1093/ntr/nts214
12. Havermans A, Pieper E, Henkler-Stephani F, Talhout R. Feasibility of Manufacturing Tobacco with Very Low Nicotine Levels. *Tob Regul Sci*. 2020;6(6):405-415. doi:10.18001/trs.6.6.4
13. Kramer I, Croes E, Bommelé J, Willemsen M. Minder nicotine in tabaksproducten. Published online 2022:1-8.
14. Proctor RN. 01_30_17 Why ban the sale of cigarettes? the case of abolition. *Tob Control*. 2013;22 Suppl 1:i27-i30. doi:10.1136/tobaccocontrol-2012-050811
15. National Institute of Health and Care Excellence (NICE). Tobacco: harm-reduction approaches to smoking. *NICE public Heal Guid*. 2013;(45):1-103.
16. Arnott D. There's no single endgame. *Tob Control*. 2013;22(SUPPL. 1):2012-2013. doi:10.1136/tobaccocontrol-2012-050823
17. Gov.uk. E-cigarettes could be prescribed on the NHS in world first. Published 2021. <https://www.gov.uk/government/news/e-cigarettes-could-be-prescribed-on-the-nhs-in-world-first>
18. Troelstra S, Croes E, Bommelé J, Willemsen M. *Factsheet Elektronische Sigaretten (e-sigaretten)*. Vol AF1765. Trimbo-instituut; 2020.
19. Chapman S. The Case for a Smoker's License. *PLoS Med*. 2012;9(11). doi:10.1371/journal.pmed.1001342
20. Magnusson RS, Currow DC. Could a scheme for licensing smokers work in Australia? *Med J Aust*. 2013;199(3):181-184. doi:10.5694/mja13.10229
21. Geboers C, Shang C, Nagelhout GE, et al. Demand for Factory-Made Cigarettes and Roll-Your-Own Tobacco and Differences Between Age and Socioeconomic Groups: Findings From the International Tobacco Control Netherlands Survey. *Nicotine Tob Res*. Published online 2021:1-7. doi:10.1093/ntr/ntab220
22. Khoo D, Chiam Y, Ng P, Berrick A, Koong H. Phasing-out tobacco: Proposal to deny access to tobacco for those born from 2000. *Tob Control*. 2010;19(5):355-360. doi:10.1136/tc.2009.031153
23. Berrick AJ. The tobacco-free generation proposal. *Tob Control*. 2013;22(SUPPL. 1):22-26. doi:10.1136/tobaccocontrol-2012-050865
24. CBS, RIVM, Trimbo-instituut. *Gezondheidsenquête / Leefstijlmonitor*. Published online 2020.
25. Kong AY, Henriksen L. Retail endgame strategies: reduce tobacco availability and visibility and promote health equity. *Tob Control*. 2022;31(2):243-249. doi:10.1136/tobaccocontrol-2021-056555
26. Callard CD, Collishaw NE. Supply-side options for an endgame for the tobacco industry. *Tob Control*. 2013;22(SUPPL. 1):13-16. doi:10.1136/tobaccocontrol-2012-050863
27. Myers AE, Hall MG, Isgett LF, Ribisl KM. A comparison of three policy approaches for tobacco retailer reduction. *Prev Med (Baltim)*. 2015;74:67-73. doi:10.1016/j.ypmed.2015.01.025
28. Kuipers MAG, Nuyts PAW, Willemsen MC, Kunst AE. Tobacco retail licencing systems in Europe. *Tob Control*. Published online February 12, 2021:tobaccocontrol-2020-055910. doi:10.1136/tobaccocontrol-2020-055910
29. Jin Y, Lu B, Klein EG, Berman M, Foraker RE, Ferketich AK. Tobacco-free pharmacy laws and trends in tobacco retailer density in California and Massachusetts. *Am J Public Health*. 2016;106(4):679-685. doi:10.2105/AJPH.2015.303040
30. Lee JGL, Sun DL, Schleicher NM, Ribisl KM, Luke DA, Henriksen L. Inequalities in tobacco outlet density by race, ethnicity and socioeconomic status, 2012, USA: results from the ASPIRE Study. *J Epidemiol Community Health*. 2017;71(5):487-492. doi:10.1136/jech-2016-208475
31. Scollo M, Branston JR. Where to next for countries with high tobacco taxes? The potential for greater control of tobacco pricing through licensing

- regulation. *Tob Control*. 2022;31(2):235-240. doi:10.1136/tobaccocontrol-2021-056554
32. Gilmore AB, Branston JR, Sweanor D. The case for OFSMOKE: How tobacco price regulation is needed to promote the health of markets, government revenue and the public. *Tob Control*. 2010;19(5):423-430. doi:10.1136/tc.2009.034470
33. Wilson N, Thomson GW, Edwards R, Blakely T. Potential advantages and disadvantages of an endgame strategy: A “sinking lid” on tobacco supply. *Tob Control*. 2013;22(SUPPL. 1):18-21. doi:10.1136/tobaccocontrol-2012-050791
34. Borland R. A strategy for controlling the marketing of tobacco products: a regulated market model. *Tob Control*. 2003;12(4):374-382. doi:10.1136/tc.12.4.374
35. Callard C, Thompson D, Collishaw N. Transforming the tobacco market: Why the supply of cigarettes should be transferred from for-profit corporations to non-profit enterprises with a public health mandate. *Tob Control*. 2005;14(4):278-283. doi:10.1136/tc.2005.011353
36. Sugarman S. No more business as usual: enticing companies to sharply lower the public health costs of the products they sell. *Public Health*. 2009;123(3):275-279. doi:10.1016/j.puhe.2008.12.020
37. Government of Canada. Overview of Canada's Tobacco Strategy.
38. Chung-Hall J, Fong GT, Driezen P, Craig L. Smokers' support for tobacco endgame measures in Canada: findings from the 2016 International Tobacco Control Smoking and Vaping Survey. *C Open*. 2018;6(3):E412-E422. doi:10.9778/cmajo.20180025
39. Moodie CS, Hiscock R, Thrasher J, Reid G. Perceptions of cigarette pack inserts promoting cessation and dissuasive cigarettes among young adult smokers in the UK: a cross-sectional online survey. *BMJ Open*. 2018;8(9):e019662. doi:10.1136/bmjopen-2017-019662
40. Queen's University. News Release - Queen's-led summit concludes with a call to bring tobacco prevalence rate to “less than 5 by '35”. Published 2016. <https://www.queensu.ca/gazette/media/news-release-queen-s-led-summit-concludes-call-bring-tobacco-prevalence-rate-less-5-35>
41. Government of Canada. Tobacco and Vaping Products Act. 2018.
42. Hammond D, Reid JL, Rynard VL, et al. Prevalence of vaping and smoking among adolescents in Canada, England, and the United States: Repeat national cross sectional surveys. *BMJ*. 2019;365(May 2018). doi:10.1136/bmj.l2219
43. Sundhetministeriet. *Sundhedsreformen - Gør Danmark Sundere [Gezondheidshervorming - Maak Denemarken Gezonder]*. Sundhetministeriet; 2022.
44. von Eyben FE. Denmark: a new era for tobacco control. Tobacco Control Blogs. Published 2020. <https://blogs.bmj.com/tc/2020/01/24/denmark-a-new-era-for-tobacco-control/>
45. Sundhedsstyrelsen. *Danskernes Rygevaner 2020 [Danish Smoking Habits 2020]*. Danish Health Authority; 2021.
46. Timberlake DS, Laitinen U, Kinnunen JM, Rimpela AH. Strategies and barriers to achieving the goal of Finland's tobacco endgame. *Tob Control*. 2020;29(4):398-404. doi:10.1136/tobaccocontrol-2018-054779
47. Ministry of Social Affairs and Health. *Roadmap to a Tobacco-Free Finland.*; 2014.
48. Luiza da Costa e Silva V. Challenges ahead to reach the goal set up in Tobacco End Game 2025. 2018;(June).
49. WHO. Strong legislation helps defeat e-cigarettes in Finland. Published online 2020.
50. Petty-Saphon N, Kavanagh P. Towards a Tobacco Free Ireland—scaling up and strengthening quit smoking behaviour at population level. *Ir J Med Sci*. 2020;189(1):3-10. doi:10.1007/s11845-019-02083-8
51. HSE Health and Wellbeing. HSE Tobacco Free Ireland Programme. End of Year Report 2020. *Nurs Child Young People*. Published online 2020:1-13. doi:10.7748/ncyp2013.12.25.10.5.s1
52. Department of Health. General Scheme of a Public Health (Tobacco and Nicotine Inhaling Products) Bill 2019. 2019;(October):1-74.
53. Nationaal Preventieakkoord - Naar een gezonder Nederland. Published online 2018.
54. Arnold D. The Netherlands presents plan to reduce tobacco retail outlets. *ASH: Action on smoking & health*. Published 2020. <https://ash.org/dutch-reduce-tobacco-retail-outlets/>
55. Daube M, Maddox R. Impossible until implemented: New Zealand shows the way. *Tob Control*. 2021;30(4):361-362. doi:10.1136/tobaccocontrol-2021-056776
56. Maubach N, Hoek JA, Edwards R, Gifford H, Erick S, Newcombe R. “The times are changing”: New Zealand smokers' perceptions of the tobacco endgame. *Tob Control*. 2013;22(6):395-400. doi:10.1136/tobaccocontrol-2011-050398
57. Barbalich I, Gartner C, Edwards R, Hoek J. New Zealand Smokers' Perceptions of Tobacco Endgame Measures: A Qualitative Analysis. *Nicotine Tob Res*. 2022;24(1):93-99. doi:10.1093/ntr/ntab161
58. Ministry of Health New Zealand Government. *Proposals for a Smokefree Aotearoa 2025 Action Plan.*; 2021.
59. New Zealand Government. *Smokefree Aotearoa, 2025 Action Plan*. Ministry of Health; 2021.
60. Scottish Government. *Creating a Tobacco-Free Generation : A Tobacco Control Strategy for Scotland.*; 2013.
61. Cabinet Secretary for Health and Social Care. *The Scottish Health Survey.*; 2020.
62. Sohlberg T. In favour of tobacco control? Former smokers' support for tobacco policies. *NAD Nord Stud Alcohol Drugs*. 2019;36(6):496-510. doi:10.1177/1455072519853914
63. Health Agency of Sweden P. New rules on smoke-free outdoor environments from 1 July 2019. 2019;(July).

-
64. Semple S, Dobson R, O'Donnell R, et al. Smoke-free spaces: a decade of progress, a need for more? *Tob Control*. 2022;31(2):250-256. doi:10.1136/tobaccocontrol-2021-056556
 65. Tobaksfakta. The Swedish Government aims at Smoke Free Sweden 2025. Published online 2016.
 66. O'Keeffe S. The State of Tobacco Control in Ireland. Published online 2018:92.
 67. Dutch Ministry of Health Welfare and Sport. The National Prevention Agreement: A healthier Netherlands. Published online 2019. doi:10.1016/S0140-6736(54)91203-9
 68. Mackenbach JP. Een eindspel tegen tabak? *Ned Tijdschr Geneeskd*. 2012;156:A5850.
 69. De Kanter W. De Rookvrije Generatie. *Ned Tijdschr Geneeskd*. 2016;160:D135.

EN NU VERDER...

Meer weten over dit thema? Lees dan ook onderstaande notities en factsheets:

- **Minder nicotine in tabaksproducten**
- **Effectiviteit van Nederlands tabaksonthoudigingsbeleid**
- **Elektronische sigaretten**
- **Rookprevalentie in Europa: een vergelijking tussen 8 landen**

WIJ GAAN OOK VERDER...

Ook de komende jaren gaan we door met het beschrijven van het tabaksbeleid in Nederland. Wij publiceren met regelmaat factsheets over uiteenlopende thema's binnen tabaksonthoudiging. Deze factsheets zijn vinden op onze website via: trimbos.nl/webwinkel

Vragen over deze factsheet? Neem dan contact op met Jeroen Bommelé (jbommele@trimbos.nl).

ROKEN
Infolijn
0900-1995

€ 0,10/min + de kosten van
je mobiele telefoon

Colofon

Auteurs

Jeroen Bommelé
Bethany Hipple Walters
Marc Willemsen

Ontwerp & productie

Canon Nederland N.V.

Beeld

www.gettyimages.nl

Deze factsheet is gemaakt in opdracht van het Ministerie van VWS en te downloaden via www.trimbos.nl/webwinkel met artikelnummer AF2013

© 2022, Trimbos-instituut, Utrecht

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze opgave mag worden vervaelvoudigd en/of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, zonder voorafgaande toestemming van het Trimbos-instituut.